

KENNISMAKER

DIENST ANALYSE EN ONDERZOEK

UITGELICHT

BEGROTEN EN VERANTWOORDEN

P 4-5

EUROPESE ZAKEN

P 10-11

TOEGANG TOT DE WETENSCHAP

P 14-15

Tweede Kamer

DER STATEN-GENERAAL

Van de redactie

In de afgelopen Kamerperiode zijn diverse stappen gezet om de kennis- en informatiepositie van de Tweede Kamer te versterken. Zo zijn er nieuwe instrumenten ontwikkeld om kennis te vergaren en is de ambtelijke inhoudelijke ondersteuning uitgebreid.

Deze 'Kennismaker' verschijnt ter gelegenheid van de op 6 december 2023 geïnstalleerde Tweede Kamer. In dit blad vindt u voorbeelden van de activiteiten die de Kamercommissies de afgelopen jaren hebben ondernomen om hun kennis te vergroten. Deze activiteiten lopen uiteen van de meer traditionele rondetafelgesprekken en werkbezoeken tot innovatieve activiteiten als wetenschapstoetsen, parlementaire verkenningen en het werken met wetgevingsrapporteurs.

Daarnaast blikken wij terug op het werk dat de parlementaire enquêtecommissie Aardgaswinning Groningen en de werkgroep Versterking Functies Tweede Kamer hebben verricht en beschrijven we hoe de Kamer samenwerkt met wetenschappers om het kennisfundament onder het politieke debat te vergroten.

Met deze terugblik hopen we u als nieuw geïnstalleerde Kamerleden te inspireren gebruik te maken van de mogelijkheden die er zijn om uw kennis- en informatiepositie te versterken en van de ondersteuning die de Dienst Analyse en Onderzoek en de commissiestaf u daarbij kunnen bieden. Kennis en informatie is immers van cruciaal belang om goede wetten te maken en de regering te controleren.

December 2023

DIENST ANALYSE EN ONDERZOEK

Kennisloket voor de Kamer

De Dienst Analyse en Onderzoek (DAO) heeft ten doel het kennisfundament onder het politieke debat te versterken, zodat Kamerleden hun taken als controleur, medewetgever en volksvertegenwoordiger beter kunnen uitvoeren. Mede naar aanleiding van het rapport 'Versterking functies Tweede Kamer' heeft de dienst een sterke ontwikkeling doorgemaakt. Maar wat doet DAO eigenlijk? En wat levert dat op? We vragen het Jeroen Kerseboom, hoofd van DAO.

Wat is de impact van het rapport 'Versterking functies Tweede Kamer' op DAO?

Het gaf ons de impuls om ons verder te ontwikkelen als een parlementair kennis- en expertisecentrum. 'Centrum' betekent voor mij dat er een punt moet zijn waar de verschillende inhoudelijke expertises samenkomen. Wat we hebben gedaan, is het bundelen van kennis en expertise die verdeeld over de organisatie aanwezig was, en daar hebben we mensen met nieuwe en aanvullende kennis aan toegevoegd. Dat heeft geleid tot nieuwe teams binnen DAO (EU-advisering, Wetgevingsadvisering) en tot uitbreiding van bestaande teams met commissie-overstijgende kennis op de domeinen Burgerbetrokkenheid, Internationaal, Sociaal en Klimaat.

Hoe zorg je ervoor dat al deze specialisten goed zijn ingebed in de Kamerorganisatie?

De meeste inhoudelijke specialisten staan met één been in DAO en met het andere in een commissiestaf. Doordat zij onderdeel zijn van DAO kunnen zij onderling kennis en ervaring uitwisselen. En doordat zij onderdeel zijn van de commissiestaf zijn ze goed op de hoogte van wat er speelt in hun commissie en kunnen zij daarop inspelen.

Om optimaal gebruik te maken van ieders kennis en expertise zijn binnen DAO dwarsverbanden aangebracht. Er zijn vakgroepen

ingericht om kennis op een specifiek vakgebied – bijvoorbeeld begroten en verantwoorden – te bundelen. Daarnaast werken DAO-medewerkers uit verwante commissies samen in domeinen. Zo kunnen zij kennis uitwisselen en samenwerken aan commissie-overstijgende thema's.

Wat merken Kamerleden van DAO bij het uitvoeren van hun controlerende taak?

Veel! We ondersteunen in samenwerking met de collega's in de commissiestaven de uitvoering van de kennisagenda, we kijken in stafnotities kritisch mee met de stukken die van het kabinet komen en we schrijven ter voorbereiding op elke EU-raad een EU-signalering. Ook werken we sinds kort voor plenair: we experimenteren met 'DebatWijzers', compacte achtergrondinformatie ter voorbereiding op een plenair debat. Ik denk dat dit product zeker voor kleinere facties, die niet aan alle commissieactiviteiten deel kunnen nemen, een meerwaarde kan hebben. Zo is in een DebatWijzer over krapte op de arbeidsmarkt in kaart gebracht wat experts zien als belangrijkste verklaringen voor dat tekort, en welke oplossingsrichtingen zij zien. Vervolgens is het aan de Kamer om te bepalen aan welke knop het best kan worden gedraaid. Daar spreken wij ons uiteraard niet over uit.

Hoe draagt DAO bij aan versterking van de medewetgevende taak?

Het rapport 'Versterking functies Tweede Kamer' (werkgroep-Van der Staaij) heeft ertoe geleid dat Kamercommissies steeds vaker wetgevingsrapporteurs benoemen. Zij worden ondersteund door wetgevingsadviseurs van DAO die onder meer adviseren over de behandeling van wetsvoorstellen en de evaluatie van recent in werking getreden wetten. Daarnaast hebben ze twee rapporteurs Wetgevingskwaliteit ondersteund bij het schrijven van een Handreiking wetgevingskwaliteit die Kamerleden kunnen gebruiken bij hun medewetgevende taak.

En tot slot de vertegenwoordigende taak, hoe ondersteunt DAO daarbij?

We hebben binnen DAO sinds kort een Vakgroep Burger die zich bezighoudt met initiatieven om burgers beter te betrekken bij beleid. Een voorbeeld daarvan is het burgerforum klimaat en energie. Dat is tot stand gekomen na een verzoek van het kabinet aan de Kamer om daar samen vorm aan te geven. Enkele Kamerleden bereidden de reactie van de Kamer voor, daarbij ondersteund door medewerkers van de griffie en DAO. Zij voerden gesprekken met deskundigen en analyseerden literatuur over burgerfora. Het burgerforum wordt nu opgezet, een ontwikkeling die de Kamer op de voet volgt met twee rapporteurs. Een ander voorbeeld is de pilot Burgersignalen, die de Kamer onlangs is gestart.

Waar kunnen Kamerleden medewerkers van DAO nog meer tegenkomen?

Medewerkers van DAO maken ook deel uit van de staven van parlementaire enquêtes en onderzoeken. Ook verzorgen wij allerhande cursussen die Kamerleden en fractiemedewerkers kunnen helpen om hun werk nog beter te doen. Houd Plein 2 dus goed in de gaten voor het cursusaanbod!

Waar halen medewerkers van DAO hun kennis vandaan?

De kenniscoördinatoren onderhouden contact met kennis- en onderzoeksinstituten (zie ook het artikel over Parlement & Wetenschap elders in deze Kennismaker) en deskundigen op hun vakgebied. De EU-adviseurs staan in nauw contact met de Europese instellingen. Ook zijn we actief in de internationale gemeenschap van parlementaire onderzoeks- en informatiediensten.

Welke kansen en uitdagingen zie je voor de komende jaren?

We hebben net een groeispurt achter de rug. Met deze groep mensen kunnen we meer doen en dat was ook nodig. Dat gezegd

hebbende, als ik naar de toekomst kijk, springen een paar onderwerpen er wel uit. Zo maakt de zeer snelle opkomst van AI het belangrijk na te denken over de toegevoegde waarde, én de mogelijke valkuilen van deze techniek voor de Kamer. Ook kijk ik soms licht jaloers naar de collega's van onze zusterorganisaties in het buitenland. Sommige organisaties houden zich bijvoorbeeld meer nog dan wij bezig met *citizen engagement* en andere maken veel van hun onderzoeksproducten openbaar. Ook lopen

er pilots om producten *digital native* te maken, zodat ze supergoed leesbaar zijn, helemaal afgestemd op het apparaat waar je ze op wilt lezen. Dat geeft stof tot nadenken.

Wil je verder nog wat kwijt?

Ja, ik vind het belangrijk om nog te benadrukken dat DAO er zowel is voor Kamerleden als voor medewerkers van de fracties. Dus wil je meer weten over de hier besproken zaken: neem met ons contact op via dao@tweedekamer.nl!

De Kamer nodigt sinds 2019 elk jaar een specifieke groep van 100 mensen uit om de jaarverslagen van de ministers kritisch te bekijken. In 2022 waren dat jonge wetenschappers.

BEGROTEN EN VERANTWOORDEN

Een sterk budgetrecht vereist permanent onderhoud

De Tweede Kamer speelt een belangrijke rol in de cyclus van begroten tot verantwoorden en heeft met het budgetrecht een krachtig instrument in handen. Het is aan de Kamer als geheel en elk Kamerlid afzonderlijk om dat recht effectief in te zetten en er zo aan bij te dragen dat belastingen en premies goed worden besteed. DAO ondersteunt de Kamer hierbij als adviseur begroting en verantwoording.

Het Groot Privilege

Burgers en bedrijven dragen belastingen en premies af aan de overheid. Zij hebben daarom het recht te weten wat er met dat geld gebeurt. Dit beginsel heeft oude wortels. In de ontwikkeling van democratische rechtsstaten zijn belastingheffing, volksvertegenwoordiging en controle van begrotingsmiddelen nauw met elkaar verbonden. Denk aan de slogan 'no taxation without representation' in de aanloop naar de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog.

Bij de presentatie van het verantwoordingsonderzoek in mei 2021 bracht de president van de Algemene Rekenkamer een oud Nederlands equivalent van die slogan in herinnering. In 1477 wilden de Staten-Generaal Maria van Bourgondië alleen als vorstin erkennen als belastingen voortaan pas na toestemming van de Staten-Generaal zouden worden geheven, en Maria over de besteding ook verantwoording zou afleggen. Deze eerste afspraak over het budgetrecht in ons land werd op papier gezet als onderdeel van het zogeheten 'Groot Privilege'.

Verankering budgetrecht

Ondertussen behoort het budgetrecht tot de belangrijkste parlementaire rechten en is het grondwettelijk vastgelegd: het parlement autoriseert begrotingswetten en de regering verantwoordt zich tegenover het parlement over de uitvoering van het (begrotings) beleid. De Tweede Kamer kan begrotingsvoorstellen amenderen.

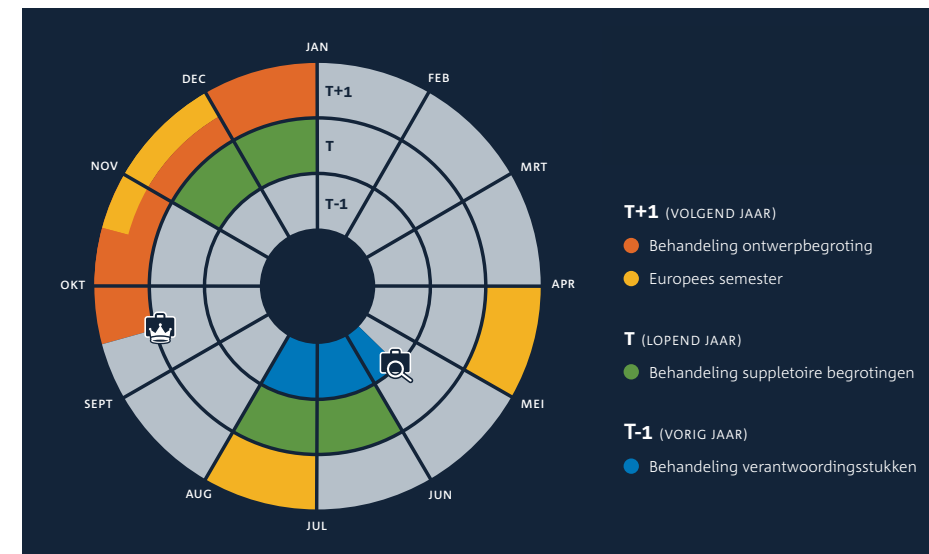
Het budgetrecht is voortdurend in ontwikkeling. Zo ontvangt de Kamer tegenwoordig op meerdere momenten in het jaar aanvullende, 'supplettoire' begrotingen. Er zijn ook nieuwe begrotingsfondsen ingesteld of voorgesteld, zoals het Nationaal Groeifonds, het Klimaatfonds en het Transitiefonds. Of neem de recente introductie van de meerjarige Voorjaarsnota, bedoeld om het parlement al in het voorjaar nadrukkelijk te betrekken bij de besluitvorming over inkomsten en uitgaven.

Het hele jaar door

Vanuit parlementair perspectief is bij deze ontwikkelingen vooral één vraag belangrijk: wat betekenen ze voor het budgetrecht? Want dat dit recht wordt gewaarborgd is geen vanzelfsprekendheid. Zo werd in de coronatijd regelmatig geld uitgegeven voordat de achterliggende begrotingswet was goedgekeurd. Dat mag soms, maar niet altijd en niet zomaar. De Kamer moet zich op grond van het recent in werking getreden,

Kamerleden met Het grote begrotingsboek. Van links naar rechts: Joost Sneller (D66), Lisa van Ginneken (D66), Bart Snels (GroenLinks) en Queeny Rajkowski (VVD)

Begrotingen moeten achtereenvolgens worden voorbereid, uitgevoerd, afgesloten en verantwoord. In een kalenderjaar lopen drie verschillende begrotingsjaren door elkaar heen. In de begrotingskalender is dit inzichtelijk gemaakt.

breed ondersteunde amendement-Heinen, wel goed geïnformeerd achten. Heeft de Kamer voldoende inzicht in hoe het geld uit de begrotingsfondsen wordt besteed? Komt de Kamer met de meerjarige Voorjaarsnota inderdaad eerder aan de bal, of is daar meer voor nodig?

Uitoefening van het budgetrecht is dan ook een belangrijk onderdeel van het werk van

Kamerleden. Het vraagt, net als de begrotingscyclus, het hele jaar door om aandacht. Denk aan de behandeling van begrotingswetten, het amenderen van begrotingen of belastingwetten en de behandeling van de jaarverslagen. Hiernaast zetten Kamerleden zich steeds vaker in als rapporteur begroten of verantwoorden, om de stukken, namens de hele commissie, goed door te ploegen.

DAO als begrotingsadviseur

DAO ondersteunt de Kamer bij de uitoefening van haar budgetrecht en is, onder meer, te beschouwen als 'begrotingsadviseur' van en voor de Kamer. De dienst levert deskundige, niet-partijgebonden informatie, analyses en ondersteuning. DAO werkt nauw samen met Bureau Wetgeving en (de staven van) de commissies, in het bijzonder de commissie voor de Rijksuitgaven.

DAO informeert

DAO-medewerkers geven regelmatig cursussen aan Kamerleden en fractiemedewerkers over de begroting, de jaarverslagen en amendementen, ook op verzoek van fracties. DAO biedt toegankelijke informatie aan over de begrotingscyclus en het begrotingsproces, bijvoorbeeld via het Grote begrotingsboek voor Kamerleden, de begrotingskalender en het dashboard moties en amendementen bij de begrotingscyclus (Plein2).

DAO analyseert

Kamerleden en hun medewerkers ontvangen DAO-debatwijzers en notities bij de Miljoenennota, de Voorjaarsnota en de Najaarsnota, en over specifieke onderwerpen, zoals de nationale of EU-begrotingsregels, brede welvaart en het begrotings- en verslagleggingsstelsel. Voor commissies stelt DAO begrotingsnotities op, vaak inclusief suggesties voor feitelijke vragen over de begroting.

DAO ondersteunt

DAO-medewerkers ondersteunen rapporteurs begroten en verantwoorden en dragen bij aan de bijeenkomsten van het auditcomité van rapporteurs. DAO adviseert samen met Bureau Wetgeving over begrotingsamendementen. DAO is beschikbaar voor alle mogelijke vragen over begroten en verantwoorden.

DAO organiseert

Jaarlijks organiseert DAO met de commissie voor de Rijksuitgaven kort na Verantwoordingsdag in mei de V-100. Op die dag bekijken 100 mensen op uitnodiging van de Kamer kritisch de jaarverslagen van de ministers. Voor de nieuwe Kamer organiseert DAO in het voorjaar 2024 het evenement Begroten en Verantwoorden, met medewerking van de Algemene Rekenkamer, het CPB, de Raad van State, het CBS en het ministerie van Financiën.

Meer weten over Het grote begrotingsboek voor Kamerleden? Scan de QR-code.

DE KENNISAGENDA

Een gemeenschappelijke kennisbasis voor de commissie

Hoe pakt een prijs per kilometer voor auto's uit in verschillende regio's? Welke bijdrage kan de kledingindustrie leveren aan een circulaire economie? Is de begroting inzichtelijk? Dit zijn voorbeelden van thema's op de kennisagenda van de vaste Kamercommissie Infrastructuur en Waterstaat (IenW). Via de kennisagenda werken de Kamercommissies aan versterking van hun kennis- en informatiepositie.

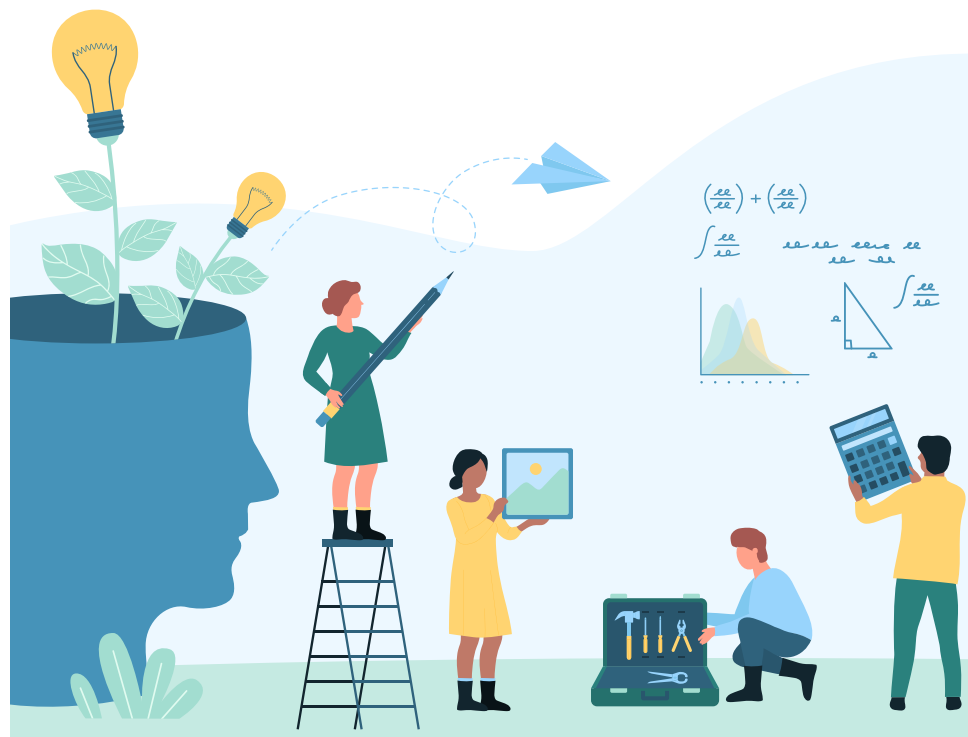
Commissies verzamelen veel kennis ter ondersteuning van hun werk, bijvoorbeeld via een rondetafelgesprek of technische briefing voor een debat. Naast deze ad-hoc activiteiten legt elke commissie in de kennisagenda een aantal thema's vast waar zij het komende jaar diepgaander kennis over wil verzamelen, en hoe ze dat wil doen.

Kamerleden intensief betrokken

De leden van de commissie krijgen ieder jaar het verzoek thema's voor de kennisagenda aan te dragen, waarover vervolgens in commissieverband besloten wordt. Kamerleden kunnen zich daarna aanmelden voor een voorbereidingsgroep die samen met de staf uitwerkt welke acties ondernomen worden op een thema. De commissie kan ook een lid tot rapporteur van een kennisthema benoemen. Dit Kamerlid kan dan gemandateerd worden om bijvoorbeeld namens de commissie gesprekken te voeren met partijen in het veld en/of een inbreng te leveren in debatten. De kennisagenda is niet statisch, de commissie kan 'm tussentijds bijstellen.

Veel mogelijkheden om kennis te vergaren

Er zijn tal van mogelijkheden om kennisthema's uit te werken. Het kan bijvoorbeeld gaan om een analyse door de staf, een rondetafelgesprek, een extern onderzoek, of een combinatie van activiteiten. Door middel van deze activiteiten verdiept de commissie haar kennis over het thema. Een intensievere vorm van kennis vergaren is een zogenaamde parlementaire verkenning. Daarbij wordt een complex beleids- of uitvoeringsvraagstuk gestructureerd verkend waarbij vaak meerdere kennisinstrumenten worden

ingezet. Bij IenW is dit gedaan voor het thema Betalen naar Gebruik, en bij Justitie en Veiligheid voor de strafrechtketen, zie ook pagina 22.

Kennis van wetenschappers kan worden ingezet via het samenwerkingsverband Parlement & Wetenschap. De commissie IenW heeft bijvoorbeeld wetenschappers gevraagd om factsheets te schrijven over verduurzaming van de luchtvaart en de scheepvaart. Meer over Parlement & Wetenschap kun je lezen op pagina 14.

Opbrengst: diepgaander debatten en betere werkwijze commissie

De opbrengst van de kennisthema's kan worden gebruikt bij de voorbereiding van debatten. Tjeerd de Groot (D66 en de afgelopen periode voorzitter van de commissie IenW) zegt daarover: "Omdat de ondersteuning van fracties beperkt in omvang is, zijn de kennisagenda en de ondersteuning vanuit de commissiestaf essentieel. Op overzichtelijke wijze wordt vaak een complex thema uit de

doeken gedaan, op basis waarvan een Kamerlid de eigen positie kan bepalen. Als voorzitter zie ik hoe nuttig de kennisagenda is bij de voorbereiding van debatten. Die debatten zijn beter van kwaliteit en diepgaander." De kennisagenda kan ook aanleiding zijn om de werkwijze van de Kamer te verbeteren. Bij het onderwerp integraal bereikbaarheidsbeleid heeft de commissie bijvoorbeeld – op voorstel van de voorbereidingsgroep – besloten om jaarlijks een extra commissiedebat te voeren over de strategische keuzes bij investeringen in infrastructuur. "Dit helpt ons enorm om te zorgen dat leden proactief hun wensen kunnen meegeven voorafgaand aan de jaarlijkse cyclus van bestuurlijke afspraken met decentrale overheden. Dat is beter dan alleen achteraf te worden geïnformeerd, zoals tot nu toe gebruikelijk was", aldus Fahid Minhas (VVD), die lid was van de voorbereidingsgroep.

Scan de QR-code voor de kennisagenda van alle Kamercommissies.

PARLEMENTAIRE KENNISUITWISSELING

Samen sterker

Het ECPRD-netwerk (European Centre for Parliamentary Research and Documentation) is een netwerk van parlementaire onderzoeks- en informatiediensten in Europa en enkele landen daarbuiten. Sinds de oprichting in 1977 is het uitgegroeid tot een netwerk van meer dan 50 parlementen. Het netwerk biedt een platform voor uitwisseling van kennis, informatie en goede praktijken tussen parlementaire onderzoeks- en informatiediensten.

Melanie Augustinus, informatiespecialist, legt uit hoe het netwerk werkt. Het netwerk biedt een forum voor uitwisseling van informatie over het parlement (bijvoorbeeld procedures en voorzieningen) en over het land (bijvoorbeeld wet- en regelgeving, beleid en statistieken). De leden van het netwerk doen hun werk op basis van vrijwilligheid, wederkerigheid en een gedeelde motivatie om de democratie te versterken. Het netwerk vergemakkelijkt de samenwerking tussen parlementaire onderzoeks- en informatiediensten door de mogelijkheid te bieden tot het stellen van vragen en door het organiseren van seminars. Wekelijks komen er via het ECPRD-netwerk meerdere informatieverzoeken van andere parlementen binnen bij de Tweede Kamer. Informatiespecialisten van de Dienst Analyse en Onderzoek beantwoorden de vragen die gaan over beleid.

ECPRD-vraag over gewasbeschermingsmiddelen

Wat vinden andere landen in de EU van het EU-voorstel verordening duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen? Namens de commissie LNV stelden de rapporteurs Van Campen en Vestering daarover vijf vragen aan de 26 nationale parlementen van de EU-lidstaten. Van 21 parlementen is een antwoord ontvangen. Dat leverde een breed overzicht op. Daaruit bleek dat een meerderheid van de landen de ambitie steunt om het gebruik en de risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen te verminderen. Ook werd duidelijk welke zorgen er leven omtrent bepaalde aspecten van het voorstel. De uitvraag heeft veel input opgeleverd, zo stellen de rapporteurs in hun tussentijds verslag.

De Dienst Informatie en Archief (DIA) beantwoordt de vragen over parlementaire informatie. Het ECPRD-netwerk speelt zo een belangrijke rol bij het bevorderen van samenwerking en kennisuitwisseling tussen parlementaire onderzoeks- en informatiediensten in heel Europa.

Vergelijkend onderzoek

Het ECPRD-netwerk kan worden gebruikt om een vergelijkend onderzoek te doen naar bijvoorbeeld verschillen in wet- en regelgeving tussen een selectie van aangesloten landen. Zo is vanuit de Tweede Kamer recent onderzoek gedaan naar algoritmen en kunstmatige intelligentie, de digitale euro, het editen van parlementaire livestreams en

duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (zie tekstkader).

Een commissie of een fractie kan verzoeken een vergelijkend onderzoek te doen via het ECPRD-netwerk. De informatiespecialist, kenniscoördinator of EU-adviseur van de commissie adviseert hierbij, ondersteunt bij het formuleren van de onderzoeksvraag en bij het ontvangen en verwerken van de antwoorden. De doorlooptijd is gemiddeld twee maanden. Daarom is dit instrument vooral geschikt voor vragen en projecten die een langere termijn hebben.

De vertegenwoordigers

In de Tweede Kamer zijn Jeroen Kerseboom (hoofd DAO) en Melanie Augustinus (informatiespecialist DAO) aangewezen als respectievelijk ECPRD correspondent en ECPRD deputy correspondent. Zij vertegenwoordigen het ECPRD-netwerk binnen de Tweede Kamer en andersom. Melanie is verantwoordelijk voor de dagelijkse werkzaamheden, die bestaan uit het coördineren van binnenkomende informatieverzoeken en het uitzetten van vergelijkend onderzoek.

PARLEMENTAIRE ENQUÊTECOMMISSIE AARDGASWINNING

Groningers boven gas

“De parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning werd op 9 februari 2021 ingesteld. Na twee jaar onderzoek vonden afgelopen zomer (in de zomer van 2022, red.) de openbare verhoren plaats, die – dat mag ik wel zeggen – op het hele land diepe indruk hebben gemaakt. Maar liefst 68 getuigen en deskundigen zijn in het openbaar gehoord en ruim 600.000 digitale documenten en 10 meter aan fysieke documenten zijn ontvangen”, aldus Kamer-voorzitter Bergkamp bij aanvang van de plenaire vergadering van donderdag 13 april 2023.

Op deze dag verdedigde de enquêtecommissie haar rapport ‘Groningers boven gas’ in de Kamer. “Een bijzondere ervaring om als Kamermedewerker een keer in vak K te mogen zitten”, vertelt Martijn Barth. Martijn maakte als informatiespecialist deel uit van de enquêtestaf. Want achter een enquêtecommissie staat (of in dit geval ‘zit’) een heel team van onderzoekers en ondersteuners. In de aanloop naar een enquête bestaat zo’n staf uit medewerkers van verschillende diensten uit de Kamer, zoals twee griffiers en twee onderzoekscoördinatoren,

een informatiespecialist, een commissie-assistent, een juridisch adviseur, een communicatieadviseur en vaste bodes. Zodra de Kamer een enquêtecommissie installeert,

wordt dit team uitgebreid met onderzoekers van buiten de Kamer. Martijn is trots dat de staf, met elkaar, een rapport van bijna 2000 pagina’s heeft geschreven.

Kamerlid Peter Kwint (SP) in gesprek met een gedupeerde van de aardbevingen

De enquêtecommissie verdedigt haar rapport in vak-K

Openbaar verhoor Jeroen Dijsselbloem, oud-minister van Financiën

Griffier Miguel Israel vormde de schakel tussen de commissie en de ondersteunende staf. Tijdens het onderzoek raakten deze twee groepen steeds meer verweven. “Het mooiste van een enquête is dat je samen naar de feiten kijkt en eigenlijk niet om de waarheid heen kan”. De politici opereerden zonder partijpolitiek en met een open en onderzoekende blik. Dat heeft de staf gemotiveerd, waardoor we al snel een geolied team vormden. “Dat is in deze tijden van versplintering en polarisatie geen vanzelfsprekendheid.”

“Het mooiste van een enquête is dat je samen naar de feiten kijkt en eigenlijk niet om de waarheid heen kan.”

“Zo’n enquête is echt een teamprestatie”, beaamt ook onderzoekscoördinator Mirjan Bouwman. De Dienst Analyse en Onderzoek levert bij parlementaire onderzoeken en enquêtes de onderzoekscoördinatoren en een informatiespecialist. Mirjan heeft deze rol als een buitenkans ervaren: “de diepte in, met een team van gemotiveerde onderzoekers.” Een greep uit haar werkzaamheden: werven van onderzoekers, uitzetten van externe onderzoeksoopdrachten, schrijven van verhoordossiers, een klankbordgroep vormen, sparren met onderzoekers en -als hoogtepunt- het meeschrijven aan het eindrapport. Mirjan benadrukt dat het werk voor

een enquêtecommissie niet alledaags is en varieert van politiek gevoelige advisering tot heel praktische werkzaamheden. “Het ene moment voer je zwaar inhoudelijke discussies met het team van onderzoekers, het volgende moment sta je met elkaar dozen te stapelen omdat de rapporten van de commissie naar de locatie moeten waar het rapport gepresenteerd wordt.”

“En vergeet de werkbezoeken niet” vult Rolf Noordsij aan. Hij was Mirjans plaatsvervanger en noemt het hele enquête-traject “interessant, intensief én indrukwekkend.” Sommige werkbezoeken en openbare verhoren bleven hem bij, zoals het bezoek aan Sijbrand Nijhoff in Zijldijk. “Rondlopen in zijn beschadigde boerderij en zijn indringende verhaal, maakte veel indruk. Net als de gesprekken met Groningse scholieren, die soms geen toekomst meer zagen.” In al die verschillende gezichtspunten en bronnen zit volgens Rolf de kracht van het onderzoeksinstrument enquête. Werkelijk alle informatie komt bij elkaar: gevorderde documenten van ministeries en oliemaatschappijen, inzichten uit werkbezoeken, verklaringen uit besloten voorgespreken en openbare verhoren, verhalen van gedupeerden en adviezen van talloze deskundigen. “Dat geeft een uniek totaalbeeld. Maar ook een hele uitdaging om daarvan een rapport te maken.”

Tom van der Lee (GroenLinks), voorzitter van de parlementaire enquête aardgaswinning Groningen, blikt ook terug. “De maatschappelijke rol van onze parlementaire enquête en de zeggingskracht van het eindrapport kunnen niet overschat worden. Voor alle betrokkenen, gedupeerden voorop, is erkenning en herkenning over wat hen in overkomen immers cruciaal”, stelt Van der Lee. “Ons doel was om door waarheidsvinding recht te doen aan de hele geschiedenis van het ontstaan van alle bevingsellende. Maar ook van alle dikwijls mislukte pogingen om de omvangrijke vervolgschade aan te pakken. Daarom is er vanaf dag één door ons gehele team erg veel aandacht besteed aan gesprekken met en getuigenverklaringen van gedupeerden.”

De commissievoorzitter vindt het met eigen ogen zien, en het zelf spreken met getroffen, een onmisbare aanvulling op de zeer uitgebreide bestudering van ruim 600.000 documenten. “Voor ons was het ook niet meer dan logisch om het eindrapport in Zeerijp – middenin in het bevingengebied – publiek te maken. Met de juiste balans tussen hoofd en hart kon ons werk daarmee startpunt worden voor schadeafhandeling die milder, makkelijker en menselijker wordt en kon het nieuw perspectief bieden voor gedupeerden en de regio als geheel.”

EUROPESE ZAKEN

“Als het in de Kamer ligt, is het vaak al het eindspel”

Twee leden die zich de afgelopen jaren extra hebben ingezet voor Europese Zaken zijn Roelien Kamminga (VVD) en Raoul Boucke (D66). Kamminga was EU-rapporteur op EU-informatievoorziening en de Conferentie over de Toekomst van Europa, en Boucke was rapporteur Kritieke grondstoffen en het EU-plan Fit for 55. Hoe kijken zij aan tegen het EU-werk in de Kamer?

Waarom is volgens jullie het Kamerwerk op Europese dossiers belangrijk?

Boucke: “Veel belangrijke zaken worden op EU-niveau besloten. Zo is het klimaatdoel op EU-niveau vastgesteld en de uitwerking daarvan, zoals voertuigemissies ook. Dit raakt mensen direct. Daarom is het voor Kamerleden belangrijk om ook echt mee te doen.” Kamminga is het daar mee eens: “Wat je standpunt ook is over de Europese Unie, feit is dat EU-wetgeving een grote impact

heeft. Wil je je dossiers goed kunnen beoordelen en de juiste beslissingen kunnen nemen, dan is het belangrijk om tijdig te weten wat er in Europa speelt. Bijna iedere commissie heeft elke maand een commissiedebat over een (Europese) Raad, het is essentieel dat we daar goed op voorbereid zijn.”

Welke ondersteuning is daarbij nuttig?

Kamminga: “Voor individuele Kamerleden is het eigenlijk niet mogelijk om alles bij te houden. Daarom is goede ondersteuning die attendeert erg belangrijk. Ook omdat fracties die niet zijn vertegenwoordigd in het Europees Parlement geen informatie krijgen over de ontwikkelingen in Brussel via hun partijlijn. Vooral de signaleringen voorafgaand aan een debat over een Raad en de adviezen bij behandelvoorstellen over Europese wetgeving waardeer ik zeer.”

“Persoonlijk vond ik het EU-rapporteurschap erg nuttig”, aldus Boucke. “Dit gaf mij de kans om de inhoud in te duiken en mensen te spreken die veel kennis van zaken hebben. Daarbij is het fijn om goed ondersteund te worden door de deskundige staf in de Kamer.”

“Als EU-woordvoerder vond ik het belangrijk om ook als een soort ambassadeur in mijn fractie op te treden”, vult Kamminga aan, “om collega’s te attenderen op de mogelijkheden om invloed uit te oefenen. Hier ligt ook een belangrijke rol voor commissievoorzitters, die moeten goed op de hoogte zijn hoe procedures werken, zoals een behandelvoorbehoud. Zo voorkomen we dat we kansen laten liggen. Het is ook nuttig voor leden dat er namens de Kamer mensen in Brussel zijn. Zij kunnen goed meedenken over wie interessant zijn om te spreken bij

werkbezoeken, of hoe het krachtenveld ligt bij andere parlementen, zodat je mogelijk samen kunt optrekken op een dossier. Bijvoorbeeld door in verschillende lidstaten de minister op pad te sturen met dezelfde boodschap. Dit zouden we in de toekomst vaker kunnen inzetten.”

Waarom ben je het gaan doen?

“Ik vond het als EU-woordvoerder best frustrerend dat op het moment dat wij een debat voerden, dit vaak in een te late fase van de onderhandelingen was en je alleen maar voor of tegen kon zijn”, aldus Kamminga. “Daarom wilde ik kijken of we meer grip kunnen krijgen op het voortraject en wat we daar kunnen doen als Kamer.” Boucke: “Je moet inderdaad invloed uitoefenen als de Europese Commissie nog schrijft aan een wetsvoorstel. Dat kan met het EU-rapporteurschap. Je spreekt in Brussel met de juiste mensen en haalt veel kennis op waardoor je in debatten ook beter beslagen ten ijs komt.”

“Je moet inderdaad invloed uitoefenen als de Europese Commissie nog schrijft aan een wetsvoorstel”

Wat heb je verder nodig om dit werk goed te kunnen doen?

“Dossierkennis is belangrijk”, reageert Boucke, “maar ook het opbouwen van een netwerk. Als je een slag dieper wilt gaan, moet je echt een band opbouwen met de juiste mensen, bijvoorbeeld een kabinetschef in Brussel. Ik pleit er dan ook voor dat commissies regelmatig naar Brussel gaan. Ook is het belangrijk te weten hoe besluitvorming plaatsvindt en wat de beslismomenten zijn.”

Kamminga: “Voor mij zou een dashboard of tijdlijn van belangrijke wetsvoorstellen nuttig

zijn: waar staan we in het proces, wat zijn belangrijke momenten en wat kun je als Kamerlid doen? Zodat we zaken op het juiste moment agenderen.”

Wat raad je nieuwe leden aan?

“Het is goed om je er een paar uurtjes in te verdiepen”, raadt Kamminga aan. “Nodig een van de EU-adviseurs uit om door te praten. Check regelmatig of er aan je dossiers een Europese kant zit en als dat zo is, neem dan een uurtje om te bespreken wat je kunt doen. Als het in de Kamer ligt is het vaak het eindspel, terwijl het traject ervoor het meest bepalende is voor het eindresultaat.”

“Mijn advies zou zijn: doe het vooral, een EU-rapporteurschap!”, vult Boucke aan. “Juist ook voor nieuwe leden. Je komt makkelijk bij mensen binnen, je wordt goed voorbereid en je hebt er uiteindelijk heel veel aan.”

De oren en ogen van de Tweede Kamer in Brussel

“Kamerleden kunnen hun invloed op Europees beleid uitoefenen in Den Haag, maar als ze dat samendoen met collega’s van andere nationale parlementen en het Europees Parlement staan ze veel sterker. Wij zijn ervoor om hen daarbij te helpen.” Aan het woord is Jeannette Mak. Zij bemenst als parlementair vertegenwoordiger, samen met Joyce Kolman en Yasmin Malai de voorpost van de Tweede Kamer bij de EU in Brussel.

Dit kan bijvoorbeeld doordat de Vertegenwoordiging via direct contact met andere parlementen probeert medestanders te vinden bij het overbrengen van een bepaalde zienswijze, zoals een subsidiariteitstoets waarbij getoetst wordt of een bepaald voorstel thuishoort in de nationale politiek. Daarnaast ondersteunt de Brusselse voorpost de commissie Europese Zaken en de EU-adviseurs van de vaste Kamercommissies door verslag te doen van vergaderingen en bijeenkomsten in het Europees Parlement, en door contacten te onderhouden met de overige Europese instellingen, organisaties en denktanks. Ook maken ze een maandelijks nieuwsbrief ‘Blik op Brussel’.

De beste manier waarop Kamerleden de beïnvloedingsmogelijkheden in Brussel kunnen ontdekken is echter door dit zelf te ervaren. Bijvoorbeeld door een van de vele interparlementaire bijeenkomsten bij te wonen. Ook kan een vaste Kamercommissie een werkbezoek afleggen aan Brussel. De vertegenwoordigers kijken ernaar uit om dit te faciliteren. Zij zijn bereikbaar op: NL.Parlement@natparl.ep.europa.eu.

De Kamer en de EU

De Kamer controleert de Nederlandse onderhandelingsinzet voor Europese wetgeving. Veel Nederlandse wetgeving wordt bepaald door Europese regelgeving; de Raden van ministers in Brussel zijn onderdeel van dat wetgevingsproces. Daarom houdt de Kamer voorafgaand aan elke bijeenkomst van een Raad van ministers in Brussel een commissiedebat, waarin de Nederlandse inzet in de Raad besproken wordt en de minister via moties boodschappen mee kan krijgen.

Daarnaast heeft de Kamer ook zelf de mogelijkheid om Europese wetgeving te controleren. Verschillende instrumenten zijn beschikbaar, zoals een gelekaart-procedure, een thematisch debat met informatie-afspraken met de minister of een EU-rapporteurschap. Dit alles om als Kamer beter grip te krijgen op de ontwikkelingen in Brussel. Elke Kamercommissie heeft een EU-adviseur, die voorbereidende informatie verschaft bij debatten en leden ondersteunt bij de inzet van EU-instrumenten. Zij zijn graag bereid meer informatie te verschaffen. Zie verder het introductie-dossier voor nieuwe leden.

VERSTERKING FUNCTIES TWEEDE KAMER

De Kamer is méér dan de som der delen

Interview met Kees van der Staaij, oud-Kamerlid SGP en voorzitter van de werkgroep Versterking functies Tweede Kamer (2021-2023). Deze werkgroep van Kamerleden heeft een praktische werkagenda opgesteld waarmee de Kamer meer werk kan maken van haar rol als medewetgever, controleur van de regering en volksvertegenwoordiging.

Waarom een werkagenda voor het versterken van de Tweede Kamer?

We zagen dat er de afgelopen jaren veel goede adviezen en rapporten verschenen met aanbevelingen voor de Kamer, maar dat deze niet altijd tot uitvoering kwamen en gaandeweg verwaterden. Wij vroegen ons dan ook af: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de praktische voorstellen echt worden opgepakt op een manier die beklijft? De werkagenda in ons rapport geeft handvatten om het Kamerwerk beter en slimmer te organiseren en scherper te kiezen.

Wat zijn de belangrijkste resultaten van jullie werkagenda in de praktijk?

Een aanbeveling die door alle vaste commissies is opgepakt, is om periodiek een zogenaamde 'strategische procedurevergadering' te houden. Daarin kijkt de commissie verder vooruit naar de wetgevings- en beleidsagenda en wordt nagedacht over werkwijze en kennisbehoefte. Ook worden steeds vaker wetgevingsrapporteurs benoemd: vaak twee Kamerleden van coalitie en oppositie die samen dieper in een wetsvoorstel duiken, zodat alle leden van de commissie daar hun voordeel mee kunnen doen.

Maar ik ben ook enthousiast over het nieuwe instrument van de parlementaire verkenning. Dan onderzoekt een commissie een complexer thema diepgaand door bijvoorbeeld met deskundigen te spreken en over de bevindingen met de bewindspersoon in gesprek te gaan.

Wat heb je er zelf aan als Kamerlid om rapporteur te zijn of deel te nemen aan een voorbereidingsgroep?

Het brengt jezelf ook veel! Als rapporteur of lid van een voorbereidingsgroep kun je veel

Leden werkgroep Versterking functies Tweede Kamer (m.u.v. Jaco Geurts), waarnemend Griffier en ambtelijke ondersteuning bij aanbidding eindmonitor aan Kamervoorzitter Vera Bergkamp.

dieper in een dossier duiken en krijg je goede en deskundige ondersteuning. Voor nieuwe Kamerleden is het bijvoorbeeld heel leerzaam om een keer begrotingsrapporteur te zijn: je leert de begrotingssystematiek snel veel beter kennen. Rapporteurschappen kunnen ook heel klein worden ingevuld. Met twee leden kun je iets uitzoeken of een rapport goed bestuderen en dat aan de commissie meegeven, bijvoorbeeld richting de voorbereiding van een rondetafelgesprek of een debat.

Waar kunnen nieuwe Kamerleden en commissies als eerste mee aan de slag?

Maak gebruik van de kennis die al in de

Kamer aanwezig is. Rondom het aantreden van de nieuwe Kamer worden inwerkprogramma's, cursussen en kennismakingen georganiseerd. Hou bijvoorbeeld speeddate-sessies met het kennis- en uitvoeringsveld. Dit is een speelse en informele vorm. Het is belangrijker om elkaar te kennen en te kunnen vinden dan meteen heel veel informatie te krijgen.

Heel waardevol is ook het informele contact tussen commissieleden onderling en met de commissiestaf. Bijvoorbeeld informele briefings over stafnotities waarbij leden en fractiemedewerkers kunnen aansluiten, zoals nu al wel gebeurt rond de Miljoenennota of

een wetgevingsrapporteurschap. Kennisoverdracht is zo gericht en meer afgestemd op de behoeften.

Waar zou de Kamer nog meer werk van kunnen maken?

De werkgroep heeft aanbevolen om vaker op informele wijze in contact te treden met departementen en uitvoeringsorganisaties. Zo kun je ervaringen en dilemma's uitwisselen en kan worden gewerkt aan versterking van het onderlinge vertrouwen. We zien goede voorbeelden van contacten tussen uitvoeringsorganisaties en de Kamer, waarbij kennis wordt uitgewisseld en echte gesprekken worden gevoerd over de uitvoering van wetten en beleid. Ook is de

Kamer actief betrokken bij de Dag van de Publieke Dienstverlening, een heel mooi initiatief.

Hoe kan de werkagenda de komende periode nog verder worden gebracht?

Als werkgroep hebben we gezegd: onze taak zit erop, maar daarmee is het werk voor de Kamer nog niet gedaan. De werkagenda moet een levend document blijven. Het is aan de Kamer om niet achterover te leunen, maar verder te gaan op de ingeslagen weg. Rapporteurs, commissievoorzitters en leden van voorbereidingsgroepen kunnen daarbij als ambassadeur optreden. Ook het Presidium, de Commissie voor de Werkwijze en het periodieke overleg van de Voorzitter

met de commissievoorzitters hebben hierbij een aanjagende rol. Met de inzet van velen zal de ambitie van de Kamer om haar functies te versterken de komende tijd op de agenda blijven staan. Een duurzame versterking is bovendien niet mogelijk zonder een actieve participatie van alle Kamerleden!

Werkagenda Versterking functies Tweede Kamer

Het rapport van de werkgroep-Van der Staaij bevat tal van praktische aanbevelingen, waaronder:

- Kijk verder vooruit naar wetgeving die eraan komt en zorg voor een grondige behandeling van wetgeving in de commissies.
- Breng meer structuur aan in het controleren van de regering, pak belangrijke en ingewikkelde vraagstukken samen op en zet de parlementaire instrumenten gericht in.
- Betrek bij wetgeving en controle veelzijdiger het perspectief van de burger.
- Versterk contacten met departementen en uitvoeringsorganisaties.
- Zorg voor voldoende ambtelijke ondersteuning en haal de benodigde expertise in huis.

De werkgroep is ervan overtuigd dat de Kamer beter kan functioneren door werk te maken van de concrete aanbevelingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om meer werken met rapporteurs, een strategischer inzet van de procedurevergaderingen en een meer gestructureerde plenaire agenda. Ze stelt dat er een versterking nodig is van de rol van commissies als de werkpaarden van het parlement. Dat vraagt van de leden in een parlement met veel fracties om meer samen te werken, scherper te kiezen en evenredig bij te dragen aan het totaal van de parlementaire taken.

Scan de QR-code voor het rapport

De verstrekkende gevolgen van kwantumcomputing voor de overheid

Op het podium vlnr: Queeny Rajkowski (VVD) hoogleraar Nitesh Bharosa (TU Delft) en moderator Esther van Rijswijk.

Scan de QR-code voor de website van Parlement & Wetenschap.

Toegang tot de wetenschap

In het samenwerkingsverband Parlement & Wetenschap werkt de Tweede Kamer samen met zes nationale wetenschapsorganisaties. Deze samenwerking is erop gericht wetenschappelijke inzichten in te brengen in het parlementaire proces.

De samenwerking met de wetenschapsorganisaties bestaat al sinds 2011, maar “is door de start van de Dienst Analyse en Onderzoek in een stroomversnelling geraakt”, zegt Hugo van Bergen. Hugo is de liaison tussen de Tweede Kamer en die zes organisaties. Hij monitort onder meer de ontwikkelingen binnen de wetenschappelijke wereld en zorgt ervoor dat informatie daarover op de juiste plekken binnen de Kamer terecht komt. “Wetenschappers brengen kennis en inzichten in die Kamerleden kunnen benutten om hun medewetgevende en controlerende taak nog beter te vervullen,” aldus Hugo.

Netwerkverkenningen

Parlement & Wetenschap heeft diverse instrumenten ontwikkeld om te voorzien in de behoefte van de Kamer aan wetenschappelijke kennis en inzichten. Het eerste instrument is de netwerkverkenning. Dat is een overzicht van wetenschappers met kennis van een specifiek onderwerp waar-

over de Kamer meer wil weten. Hugo: “Een Kamercommissie gebruikt zo’n netwerkverkenning bijvoorbeeld als zij wetenschappers wil uitnodigen voor een rondetafelgesprek of ontbijtbijeenkomst.”

Wetenschappelijke factsheets

Een ander instrument dat frequent wordt ingezet, is de wetenschappelijke factsheet. In zo’n factsheet geven wetenschappers antwoord op vragen van een Kamercommissie over een specifiek onderwerp. In de afgelopen jaren zijn tientallen factsheets verschenen over een scala aan onderwerpen, variërend van artikel 68 van de Grondwet tot mondiale voedselzekerheid.

Wetenschapstoetsen

Een relatief nieuw instrument is de weten-

schapstoets. Deze toets is ontwikkeld om na te gaan of het kabinet beleids- en wetsvoorstellen goed heeft onderbouwd, zoals artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet 2016 vereist. Begin 2020 gaf de Kamer aan behoefte te hebben aan een wetenschappelijke beoordeling van die onderbouwing. De Kamer kan de hulp van wetenschappers inroepen, die toetsen of de door het kabinet gemaakte keuzes wetenschappelijk houdbaar zijn. Inmiddels zijn vijftien wetenschapstoetsen uitgevoerd. Meer informatie over dit instrument is elders in deze Kennismaker te vinden.

Bijeenkomsten binnen de Kamer

Tot slot organiseert de Kamer, in samenspraak met Parlement & Wetenschap, bijeenkomsten om de kennispositie van de Kamer te versterken. Zo wordt jaarlijks een minisymposium

Minisymposium ‘Klaar voor kwantum?’

Op 10 mei 2023 vond een minisymposium plaats over de keerzijde van kwantumtechnologie. Centraal stond de vraag wat er moet gebeuren om voorbereid te zijn op deze ontwikkeling en hoe ver de overheid daarmee is. De experts lichtten toe wat kwantumtechnologie is, wezen op de risico’s daarvan voor de beveiliging van gegevens en maakten duidelijk dat er snel veiligheidsstandaarden ontwikkeld moeten worden. Dit deed de commissie Digitale Zaken besluiten daar vragen over te stellen aan de bewindslieden die verantwoordelijk zijn voor digitalisering.

georganiseerd dat ten doel heeft Kamerleden te wijzen op een a) belangrijke wetenschappelijke ontwikkeling met b) potentieel grote maatschappelijke gevolgen die c) de Tweede Kamer onvoldoende op het netvlies lijkt te hebben. In 2023 ging het minisymposium over kwantumtechnologie (zie tekstkader).

Ook kunnen Kamercommissies besloten ontbijtbijeenkomsten organiseren om met wetenschappers van gedachten te wisselen over een specifiek thema. Zo organiseerde de commissie Economische Zaken en Klimaat begin 2023 een ontbijtbijeenkomst over ‘systeemtransities en het klimaatbeleid na 2030’, waaraan Kamerleden en wetenschappers deelnamen. De inzichten die dat opleverde, zijn ingebracht in het parlementaire debat.

Toekomstige samenwerking

Het samenwerkingsverband Parlement & Wetenschap staat ook de komende jaren klaar om de kennispositie van de Kamer te versterken. Kamercommissies die de bovengenoemde instrumenten willen inzetten, kunnen daarvoor terecht bij hun kenniscoördinator(en).

Aangesloten wetenschapsorganisaties:

Blijven drijven dankzij DAO

Als Tweede Kamerlid word je overstelpt met informatie. Soms lijkt het wel alsof je erin verzuipt. Er komen zoveel signalen, documenten en boodschappen op je af dat het moeilijk is om je een goed beeld te vormen van de onderwerpen waar je mee bezig bent of wilt zijn. Toen ik net begon als nieuw Kamerlid dacht ik dan ook dat ik DAO niet zou kunnen gebruiken: want wie heeft er behoefte aan nóg meer informatie? Nóg meer stukken om te lezen?

Het duurde even voordat ik begreep dat ik DAO juist kon gebruiken als filter: Welke informatie is relevant? Welke kennis is betrouwbaar? Wat weten we wel en wat niet? En naar wie zou ik moeten luisteren? In welke onderwerpen moet ik me verdiepen? De mensen van DAO zijn niet zomaar een extra kanaal van informatie, maar zijn gespecialiseerd in het ondersteunen van professionals die aan meningsvorming en beleidsvorming moeten doen in een zeer veeleisende omgeving.

Ook zijn de DAO-mensen een goed kanaal voor contacten in de buitenwereld die eerlijke en objectieve informatie kunnen geven. Het initiatief Parlement & Wetenschap is daarvan een mooi voorbeeld: het maakt wetenschappelijke inzichten zichtbaar en bruikbaar voor het parlementaire proces, bijvoorbeeld via de Wetenschapstoets bij nieuwe wetsvoorstellen.

Nu ik sinds 2021 de Kamer uit ben, maak ik DAO ook van de andere kant mee. Als voorzitter van de Adviesraad voor Wetenschap, technologie en innovatie (AWTI) ben ik zo’n onafhankelijke stem, die dienstbaar wil zijn aan een betere besluitvorming. De AWTI adviseert regering en parlement gevraagd en ongevraagd en helpt zo om te komen tot verstandig en effectief wetenschaps- en innovatiebeleid.

DAO is een onmisbare schakel tussen de politiek en de wereld van kennis, onderzoek en wetenschap.

Eppo Bruins
Voorzitter AWTI

De wetenschapstoets: waardevol voor politiek en wetenschap

De Kamer maakt regelmatig gebruik van de mogelijkheid om een wetenschapstoets aan te vragen. Dit levert nuttige adviezen op voor Tweede Kamerleden om in het politieke debat te gebruiken, maar ook voor de betrokken wetenschappers is er meerwaarde.

Politieke meerwaarde

De Defensienota 2022 bevat de plannen van het kabinet om Nederland sterker te maken, Europa veiliger en de NAVO krachtiger. Omdat deze nota de basis zou zijn voor alle beleidsvoorstellen op het gebied van Defensie van het kabinet Rutte-IV, heeft de Tweede Kamercommissie voor Defensie besloten een wetenschapstoets aan te vragen. De leden Valstar (VVD) en Fritsma (PVV) werden namens de commissie als rapporteur aangesteld. De drie betrokken wetenschappers De Wilde (RUG), Duyvesteyn (UL) en Van Willigen (UL) waren kritisch over de onderbouwing van de Defensienota. Zij misten concrete doelstellingen en maatschappelijke langetermijndoelstellingen evenals de link met bredere strategieën voor veiligheid en het buitenlands beleid.

Kamerleden waren in groten getale aanwezig bij de technische briefing over de wetenschapstoets. In het debat met de bewindspersonen maakten alle woordvoerders (indirect) gebruik van de aanbevelingen uit de wetenschapstoets. De minister zegde daarbij toe een integrale rapportage te ontwikkelen waarmee het inzicht in de effectiviteit van het beleid voor de Kamer vergroot wordt. De rapportage is inmiddels twee keer uitge-

bracht en heeft geleid tot concretere doelstellingen en meer inzicht in de beleidsontwikkeling. Ook de media hebben veel aandacht aan de wetenschapstoets besteed.

Een ander goed voorbeeld is de wetenschapstoets bij de Wijziging van de Wet huis voor Klokkenluiders. Deze leverde concrete aanbevelingen op van de wetenschappers die door Kamerleden zijn opgepakt en met amendementen en moties uiteindelijk in de wet zijn opgenomen.

Meerwaarde voor wetenschappers

Wetenschappers moeten bij een wetenschapstoets in korte tijd een analyse opleveren. Dat is intensief en ze krijgen er niks voor. Toch doen ze graag mee. Voor wetenschappers is de wetenschapstoets een uitgelezen kans om wetenschappelijke inzichten een plaats te geven in het politieke debat. Dat gebeurt ook, zo blijkt uit de uitspraak van Isabelle Duyvesteyn (wetenschapstoets Defensienota) in een interview op de website van de Universiteit Leiden: "Ik heb voor een van de eerste keren in mijn wetenschappelijke carrière het gevoel dat ik daadwerkelijk verschil maak."

Naast de impact op de politieke besluitvorming kan een wetenschapstoets ook waardevol zijn voor het onderwijs. De praktijkvoorbeelden waar wetenschappers in het proces mee te maken krijgen, zijn leuk en nuttig om te bespreken in colleges. Ook kunnen studenten bij de totstandkoming van de wetenschapstoets betrokken worden. In dat kader is de wetenschapstoets over de

klokkenluiders vermeldenswaardig. Een van de wetenschappers, Marc Hertogh, maakte van de wetenschapstoets een case voor zijn studenten. Hij vroeg de betrokken kenniscoördinator om aan zijn studenten een college te geven over het dossier klokkenluiders. Daarna kregen de studenten de opdracht ideeën aan te dragen voor aanbevelingen aan de Kamerleden en hiervoor stamfmemoranda te schrijven. Hij gebruikte hun input voor zijn uiteindelijke beoordeling (uiteraard behield de wetenschapper zelf eindverantwoordelijkheid) en later hebben de studenten hun notities ook naar de Tweede Kamerleden opgestuurd. De studenten waren zo enthousiast over deze praktijkopdracht dat ze de hoogleraar bekroonden met de Best Practice in Teaching & Learning Award van de Universiteit Groningen.

Wetenschapstoets

Sinds 2020 kan de Tweede Kamer wetenschappers vragen om een wetenschappelijke beoordeling van de onderbouwing van beleids- en wetsvoorstellen. De regering is volgens artikel 3.1 Comptabiliteitswet verplicht om de Kamer goed te informeren over die onderbouwing. De wetenschappers beantwoorden de vraag of de voorstellen wetenschappelijk gezien logisch en houdbaar zijn. Twee wetenschappers van verschillende instellingen analyseren het voorstel en leveren vervolgens een handzaam overzicht van wetenschappelijke aandachtspunten.

Wetgevingsrapporteur: corvee of verrijking?

Maar liefst meer dan 20 wetgevingsrapporteurs zijn er benoemd sinds de werkgroep Versterking functies Tweede Kamer (de werkgroep-Van der Staaij) aanraade dit instrument vaker in te zetten. Een van hen is Thom van Campen (VVD). Hoe heeft hij dat ervaren?

Thom van Campen werd samen met Laura Bromet (GroenLinks) door de vaste commissie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit benoemd als wetgevingsrapporteur voor het wetsvoorstel Transitiefonds landelijk gebied en natuur. Dit begrotingsfonds is in de volksmond ook wel bekend als het 'Stikstof-fonds'. De rapporteurs werden hierbij ondersteund door een fonkelnieuw team: de wetgevingsadviseurs van de Dienst Analyse en Onderzoek (DAO) in samenwerking met de commissiestaf. Hoe kijkt Van Campen terug op zijn pionierswerk? En zou hij het andere Kamerleden aanraden om wetgevingsrapporteur te worden?

Om met dat laatste te beginnen: met een volmondig "jazeker!" beantwoordt Van Campen die vraag. Maar misschien eerst even terug naar de basis: wat doet een wetgevingsrapporteur eigenlijk? "Toen ik het ging doen, had ik ook geen antwoord op die vraag. Maar ik heb gemerkt dat je de gelegenheid krijgt dieper de materie van zo'n wetsvoorstel in te duiken. Als volksvertegenwoordiger ben je dan misschien geen wetgevingsjurist, maar je bent wel verantwoordelijk voor het eindproduct."

Als wetgevingsrapporteurs voor het Transitiefonds hebben Van Campen en Bromet gesprekken gevoerd met onder meer de Algemene Rekenkamer, het Planbureau voor de Leefomgeving en de Ecologische Autoriteit. Daarnaast hebben zij namens de commissie LNV schriftelijke vragen over het wetsvoorstel gesteld aan de regering.

Voorafgaand aan het plenaire debat is een kloek onderzoeksrapport opgeleverd voor de commissie, met daarin alle bevindingen van de wetgevingsrapporteurs over dit wetsvoorstel. Dit rapport is tevens openbaar gemaakt. Alle leden hebben er dus van kunnen profite-

ren dat de wetgevingsrapporteurs zo diep in de materie zijn gedoken. Tot slot hebben Van Campen en Bromet hun bevindingen gepresenteerd in het plenaire debat over het wetsvoorstel. Zij kregen in de eerste termijn als eerste het woord namens de commissie.

"Een wetgevingsrapporteurschap is een uitgelezen kans om de diepte in te gaan en je collega's daarmee een dienst te bewijzen."

Maar is dat dan niet saai, zo'n wetsvoorstel doorploegen? "Dan moet je geen Kamerlid worden! Dit zijn de spelregels waar we Nederland mee draaiende houden. Ik ben zelf geen jurist maar een wetgevingsrapporteurschap is een uitgelezen kans om de diepte in te gaan en je collega's daarmee een dienst te bewijzen. Je hebt er ook zelf veel aan in je werk als kritisch Kamerlid."

Het is dan wel heel belangrijk dat je als Kamerlid een beroep kunt doen op gespecialiseerde ondersteuning, vindt Van Campen. Die ondersteuning is er sinds kort: het

nieuwe team van wetgevingsadviseurs van DAO. Zij ondersteunen wetgevingsrapporteurs, maar zijn ook beschikbaar voor de vaste Kamercommissies voor verdiepende analyses en bij vragen over wetsvoorstellen.

Van Campen: "Bij een eerste lezing klinkt alles in zo'n wetsvoorstel en de memorie van toelichting heel plausibel. Maar waar geeft het ministerie nou bijvoorbeeld geen antwoord op? Een goede wetgevingsadviseur wijst je daarop. Als ik daarop gewezen word, dan zie ik het ook. Maar ik heb zelf die kennis niet, dus professionele ondersteuning is essentieel. We zijn daarin heel goed begeleid."

Van Campen kijkt tevreden terug op het behaalde resultaat. "Los van alle dankzeggingen van collega's, was te zien dat de serieuze aandachtspunten die wij hebben geïdentificeerd, terugkwamen, zowel in het plenaire debat als in verschillende amendementen. Ik vind het ook belangrijk dat ons werk onderdeel is van de wetsgeschiedenis. Als het fonds straks operationeel is, kan dat opnieuw benut worden om de regering te controleren."

Zou Van Campen zelf nog een keer wetgevingsrapporteur worden? Ook dat beantwoordt hij met een volmondig "ja!"

NIEUWS

Wetenschappers zeer kritisch over de Defensienota: 'We zien geen enkel bewijs van een leercurve'

Geld in overvloed voor Defensie, maar wat is het doel?

Experts: nieuwe wet biedt klokkenluiders onvoldoende bescherming

Studenten Recht en Bestuur adviseren Tweede Kamer over Wet bescherming klokkenluiders

07 oktober 2022

Leidse wetenschappers toetsen nieuwe Defensienota

TWINNING

Samenwerking met het Parlement van Georgië

Sinds juli 2022 is de Tweede Kamer betrokken bij de uitvoering van het EU-Twinning project 'Versterking van parlementair toezicht op de overheidsfinanciën' in Tbilisi. Het is voor het eerst dat de Tweede Kamer meedoet aan dit EU-instrument dat zich richt op samenwerking tussen EU-lidstaten en (potentiële) kandidaten voor het EU-lidmaatschap en EU-partnerlanden.

Met de Rijksacademie voor Financiën, Economie en Bedrijfsvoering (van het Ministerie van Financiën) als hoofdaannemer, wisselen ambtenaren van de Tweede Kamer kennis en ervaring uit met hun collega's in het Georgische Parlement. De samenwerking richt zich specifiek op twee diensten die de Georgische parlementariërs ondersteunen

bij hun taken op het terrein van begroten en verantwoord. Dit zijn het Parlementaire begrotingsbureau en de staf van de commissie Begroting en Financiën.

De Georgische collega's geven zelf aan waar zij behoefte aan hebben. Zij hebben onder meer de volgende vragen geformuleerd: Wat kunnen we doen om onze budgettaire en macro-economische publicaties te verbeteren? Hoe kunnen we het best kosten-baten analyses uitvoeren? En hoe komen we tot betere samenwerking binnen het Parlement en met externe instituties zoals de Rekenkamer en de nationale bank? Om antwoord te geven op die vragen, gaan ambtenaren van onder meer de Tweede Kamer, het Ministerie van Financiën, het

Centraal Planbureau, de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en De Nederlandsche Bank naar Tbilisi om een training te geven, een rapport te schrijven of ervaringen uit te wisselen. Ook vinden werkbezoeken aan Nederland plaats.

Positieve bijvangst is dat de Kamer ook kan leren van de Georgische praktijk. Zo is het interessant dat het Georgische parlement, naast een onderzoeksafdeling, een apart onafhankelijk Parlementair Begrotingsbureau heeft. Dat bureau voorziet de leden van begrotingsanalyses en beoordeelt de financiële onderbouwing van alle wets- en beleidsvoorstellen. Ook is er een vaste commissie in het parlement die alle rapporten van de Georgische Rekenkamer bespreekt en

Medewerkers aan het Twinningproject van DAO, de Stafdienst Communicatie en de Griffies Commissies. Tweede van links is Resident Twinning advisor Suzanne Nollen.

bovenop de naleving van de aanbevelingen zit (via toegang tot het elektronisch systeem van die rekenkamer). Joost Sneller, voorzitter van de commissie voor de Rijksuitgaven, hoorde hiervan tijdens een werkbezoek dat Georgische parlementariërs als onderdeel van de Twinning aan Nederland brachten. Hij wil deze werkwijze graag bij de nieuwe commissie voor de Rijksuitgaven onder de aandacht brengen.

Voor dit project is één ambtenaar van de Dienst Analyse en Onderzoek voor twee jaar in Tbilisi gedetacheerd. De andere ambtenaren reizen voor een of meer missies van vier of vijf dagen naar Georgië. De EU betaalt alle kosten. Voor de ambtenaren is het motiverend en leerzaam om steun te bieden aan het parlement van een land dat Europees lidmaatschap heeft aangevraagd. Een kijkje in de keuken van het Georgische parlement en daarbij ook genieten van de heerlijke Georgische keuken. Tot slot levert het project een bijdrage aan de versterking van de bi- en multilaterale samenwerking tussen Nederland en Georgië.

Jeannette Mak (DAO) tijdens kick-off van het Twinningproject.

Kamerlid Joost Sneller (D66) met een delegatie van Georgische parlementariërs.

Temidden van twee Georgische parlementariërs links: Sander van de Laar (DAO) en rechts Willem Bovenschen (DNB).

STAAT VAN DE UITVOERING

Dag van de Publieke Dienstverlening

Op 22 juni 2023 vond voor de tweede keer de Dag van de Publieke Dienstverlening plaats in Den Haag (en omgeving). Op deze dag gingen burgers, ondernemers, uitvoeringsorganisaties, beleidsmedewerkers en politieke vertegenwoordigers met elkaar in gesprek over knelpunten en mogelijke oplossingen in de publieke dienstverlening.

De Dag van de Publieke Dienstverlening wordt jaarlijks georganiseerd ter uitvoering van de motie Tielen en Ceder in navolging van de Day of Public Services van de Verenigde Naties. Er waren dit jaar circa 450 deelnemers waaronder circa 40 Kamerleden. Vanuit de Kamer was de organisatie in handen van een stuurgroep bestaande uit Don Ceder (CU, voorzitter), Mark Strolenberg (VVD), Hind Dekker-Abdulaziz (D66), Evert Jan Slootweg (CDA) en Liane den Haan (Fractie Den Haan).

Opening in de Tweede Kamer

De Voorzitter van de Tweede Kamer, Vera Bergkamp, opende de dag in de Tweede Kamer en samen met minister Carola Schouten benadrukte zij in een video het belang van de dag.

Don Ceder geeft aan dat het belang van de dag is om als Kamerlid de uitvoeringspraktijk te begrijpen en om zich te realiseren dat Kamerleden met ambtenaren in gesprek mogen gaan. En daarnaast: “de dag is zo belangrijk om (...) met elkaar na te denken over hoe we het nog makkelijker en nog beter kunnen maken voor een burger die zijn weg probeert te zoeken en bij de overheid aanklopt.” (bron: <https://www.werkaanuitvoering.nl/magazines/dag-van-de-publieke-dienstverlening-2023>).

Ochtendsessies in de Kamer en op locatie
In de Tweede Kamer gingen Kamerleden in

gesprek met beleidsambtenaren en medewerkers van toezichts- en uitvoeringsorganisaties. Er vonden twee rondetafelgesprekken plaats met als onderwerpen: (1) de invloed van veranderende wet- en regelgeving op ICT-infrastructuur en (2) toezichtsintensiteit.

In vervolg daarop spraken Kamerleden tijdens vier besloten gesprekken met burgers/bedrijven en cliëntenorganisaties. Hieruit kwam naar voren hoe essentieel het is om bij de dienstverlening aandacht te hebben voor de burger en menselijk contact. Ook kwam de rol van de Kamer aan bod. Hind Dekker-Abdulaziz: “Wat onze gasten aan Kamerleden willen meegeven is om minder complexe regelgeving te maken en ervaringen van toezichthouders structureel in de Tweede Kamer te ontvangen.” Evert Jan Slootweg benadrukt dat uit de gesprekken bleek hoe belangrijk het is om inzicht te

hebben in wat je politieke wens zou kunnen betekenen voor de uitvoering.

Naast de gesprekken in het Kamergebouw konden ook circa 15 uitvoeringsorganisaties worden bezocht. Deze bezoeken gaven de leden meer inzicht in (de knelpunten van) de praktijk van de uitvoering en de rol die de Tweede Kamer daarbij kan spelen. Naar aanleiding van zo'n werkbezoek merkt Bart Smals (VVD) op: “Je kan als Tweede Kamer wel wetten verzinnen, maar als ze niet uitgevoerd kunnen worden dan heb je er niks aan.” Sjoerd Warmerdam (D66) vertelt over concrete casussen die aan bod kwamen, “dan snap je ineens de uitwerking van de wetgeving (...) en wat je beter moet doen in de Kamer.”

Middagsessies

De middag vond plaats in New Babylon, waar tijdens plenaire bijeenkomsten onder meer

Reinier van Zutphen (Nationaal ombudsman), Hanke Bruins Slot (minister van BZK), Fatma Koşer Kaya (voorzitter Landelijke Cliëntenraad) en Don Ceder spraken. Zij hadden het allen over het thema van de dag ‘Samen werken aan vereenvoudiging’ met als doel de dienstverlening toegankelijker, menselijker en minder complex te maken.

De deelnemers vonden het prettig dat Kamerleden benaderbaar waren, zoals Mark Strolenberg opmerkte. Zowel hij als andere Kamerleden vinden dat iets om op voort te bouwen, zodat uitvoeringsorganisaties meer met de Kamer zullen delen.

De stuurgroep met de heer Choho (voorzitter van de stuurgroep van de Staat van de Uitvoering). Op de foto ontbreekt het lid Den Haan.
Foto: Marleen Huls

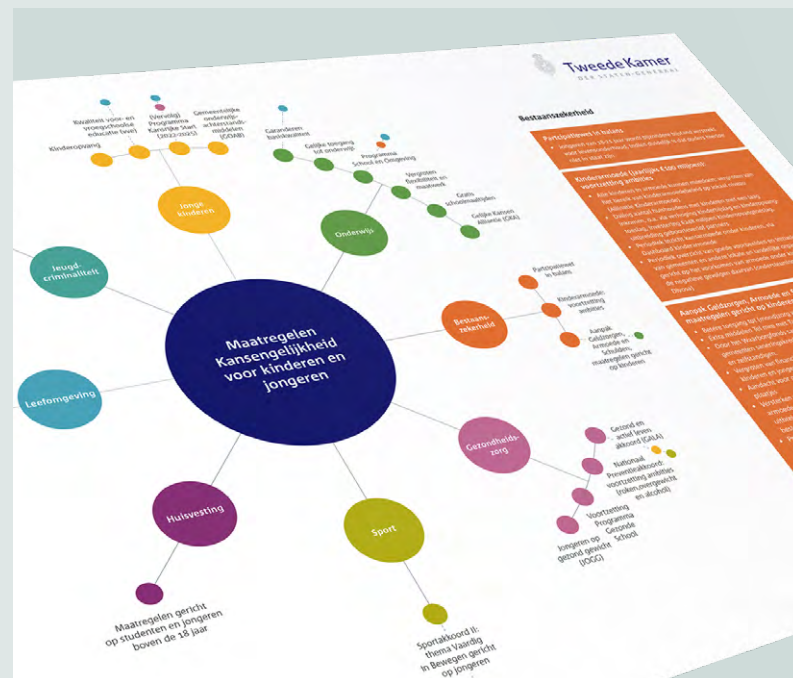
Kamervoorzitter Vera Bergkamp opent Dag van de Publieke Dienstverlening. Foto: Valerie Kuypers

Meer weten over de Dag van de Publieke Dienstverlening? Scan de QR-code.

Kansengelijkheid in beeld

De commissie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wilde ter voorbereiding op een commissiedebat over Kansengelijkheid in het basis- en voortgezet onderwijs weten welke maatregelen er allemaal door het kabinet werden genomen om de kansengelijkheid van kinderen en jongeren te verbeteren. Vanuit de overtuiging dat alleen maatregelen in het onderwijs niet voldoende zijn om de problematiek van de gelijke kansen op te lossen, wilde de commissie de maatregelen die verschillende departementen nemen, meer in samenhang bezien.

De kenniscoördinator van de commissie OCW heeft vervolgens een inventarisatie gemaakt van verschillende beleidsterreinen of domeinen waarop maatregelen worden genomen om direct of indirect de kansengelijkheid van kinderen en jongeren te verbeteren, zoals bestaanszekerheid, gezondheidszorg en de leefomgeving. Startpunt vormden de maatregelen van het kabinet-Rutte IV, maar er zijn ook maatregelen opgenomen die al langer lopen en door het kabinet werden voortgezet. Het type maatregelen is gevarieerd: van landelijke programma's en nationale akkoorden (waaronder meerdere maatregelen vallen) tot enkelvoudige maatregelen zoals een subsidieregeling of het uitvoeren van onderzoek. Ook zijn relaties tussen maatregelen van verschillende domeinen inzichtelijk gemaakt.

De infomation designer van de Dienst Analyse en Onderzoek heeft deze informatie verwerkt tot de visualisatie die hier is weergegeven: een binnencirkel van beleidsterreinen en een buitencirkel met diverse maatregelen. De visualisatie werd digitaal opgemaakt, zodat met één druk op de knop toelichtingen op maatregelen zichtbaar werden en van het ene naar het andere beleidsterrein kon worden gegaan. Voor de leden was dit een handzaam en toegankelijk product en bovendien een naslagwerk, te gebruiken binnen verschillende commissies waarin het vraagstuk van kansengelijkheid speelt.

Technische briefing Algemene Rekenkamer.

De commissie voor Justitie en Veiligheid voerde in 2023 een parlementaire verkenning uit naar de problemen in de strafrechtketen. Dit was de eerste keer dat in de Tweede Kamer een parlementaire verkenning werd uitgevoerd. De verkenning werd geleid door de rapporteurs Ellian (VVD) en Mutluer (PvdA). Zij hebben namens de hele commissie onderzocht hoe het functioneren van de strafrechtketen verbeterd kan worden.

Rapporteur Mutluer: "Ik heb me aangemeld als rapporteur omdat ik mij echt zorgen maakte over het functioneren van de strafrechtketen. Het dichtslippen van de strafrechtketen is een groot maatschappelijk probleem. Denk bijvoorbeeld aan het gebrek aan menskracht bij de politie en de hoeveelheid zaken die de rechters niet aankunnen. Ik vind dat we als Kamer dan ook een verantwoordelijkheid hebben om hier vanuit onze positie aandacht aan te besteden. En bij een onderwerp als dit past ook om dat als commissie gezamenlijk te doen."

Nieuw instrument

Een parlementaire verkenning is een nieuw instrument voortkomend uit het advies van de werkgroep Versterking Functies Tweede Kamer. Met dit instrument kan de Tweede Kamer haar kennis over een bepaald onderwerp snel en grondig verdiepen. Een commissie verkent op gestructureerde wijze een complex beleids-

PARLEMENTAIRE VERKENNING

Parlementaire verkenning strafrechtketen

uitvoeringsvraagstuk dat grote impact heeft op burgers. De instrumenten die de commissie voor de parlementaire verkenning gebruikt, zoals een hoorzitting of een rondetafelgesprek, zijn niet nieuw. Maar doordat deze instrumenten aan elkaar gekoppeld worden aan de hand van gerichte onderzoeksvragen en doordat er een integraal verslag over de hele verkenning wordt opgeleverd, kan een parlementaire verkenning leiden tot meer diepgang in het debat. De parlementaire verkenning vult zo een gebied op tussen parlementair onderzoek en losse instrumenten. Rapporteurs worden bij de uitvoering van een parlementaire verkenning ondersteund door de kenniscoördinator, informatiespecialist en (adjunct-)griffier van de commissie.

Onderzoeksvragen

Voor de parlementaire verkenning naar de prestaties in de strafrechtketen formuleerden

de rapporteurs de volgende vragen:

- Wat zijn de belangrijkste problemen in de strafrechtketen?
- Wat is ervoor nodig om te zorgen dat de strafrechtketen beter gaat functioneren?
- Hoe krijgt de Kamer meer grip op de strafrechtketen?

De commissie ontving schriftelijke input van dertien organisaties, waaronder de Raad voor de rechtspraak, het Openbaar Ministerie (OM), de politie, het gevangeniswezen, de advocatuur en de reclassering. Ook leverden de Algemene Rekenkamer, de Inspectie Justitie & Veiligheid en het Adviescollege ICT-toetsing een bijdrage aan de parlementaire verkenning. In het kader van de parlementaire verkenning vonden verder technische briefings, gesprekken, een rondetafelgesprek en tot slot een commissiedebat met de bewindspersonen plaats.

Eindrapport

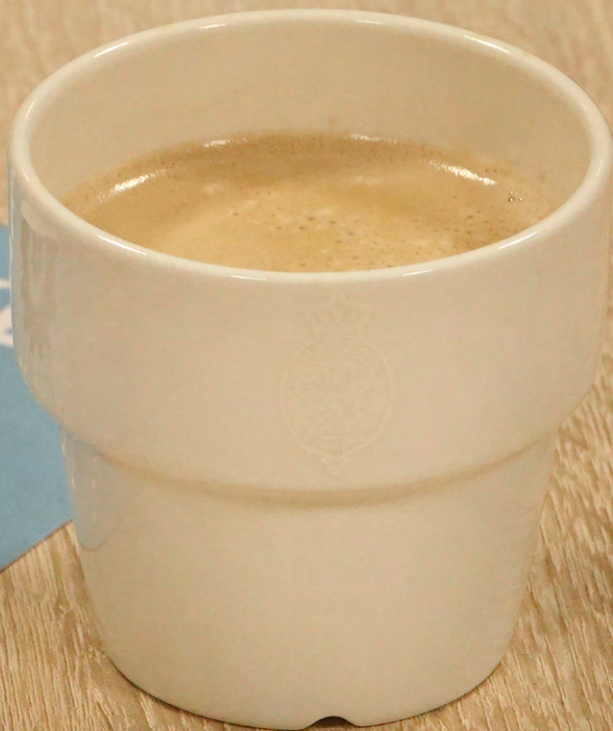
Na het debat met de bewindspersonen verscheen het eindrapport van de parlementaire verkenning naar de prestaties in de strafrechtketen. De rapporteurs concluderen dat de ministers meer regie op zich kunnen nemen, vooral op het gebied van bedrijfsvoering, om zo de problemen in de keten vanuit een overkoepelende rol aan te pakken. Naar aanleiding van de uitkomsten van de verkenning is Kamerbreed een motie van de leden Ellian en Mutluer c.s. aangenomen waarin de regering wordt verzocht meer te sturen op de bedrijfsvoering van de politie, het OM en de Raad voor de rechtspraak.

Scan de QR-code voor het rapport

Bakje kennis?

**Nieuwsgierig geworden naar wat wij voor je kunnen betekenen?
We zijn altijd in voor een kopje koffie of thee en een goed gesprek.**

**Je kunt ons vinden via de griffier van je commissie of via
dao@tweedekamer.nl**

*Scan de QR-code
om meer te weten
over DAO*

COLOFON

De meeste artikelen in deze Kennismaker zijn geschreven door medewerkers van de Dienst Analyse en Onderzoek. De redactie dankt alle collega's die een bijdrage aan deze Kennismaker hebben geleverd! Bij de samenstelling van dit blad is ook gebruik gemaakt van enkele foto's die eerder in Kamerbodes zijn verschenen. Verder bouwt het artikel over Parlement & Wetenschap dat in dit blad staat voort op een artikel dat daar eerder over is verschenen in een Kamerbode.

Redactie: Gytha Boerwinkel, Marieke Gorrée,
Mirjam van het Loo en Natasha Stroeker
Vormgeving: Jasper Fruitema
Drukwerk: Xerox Communicatie Services
Contact: DAO@tweedekamer.nl